Гл. ас. д-р Мина Христова, етнолог и изследовател в Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей – БАН:

Човек може да изпитва носталгия по страна, която никога не е виждал

Често бъркаме критичното мислене с това да бъдем критични към всичко

Студио „Аз-буки“ на Национално издателство за образование и наука „Аз-буки“ продължава да среща в YouTube своите зрители и читатели с интригуващи, вдъхновяващи и мотивиращи събеседници и през своя втори сезон. Във втория епизод гостува гл. ас. д-р Мина Христова – етнолог и изследовател в Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН.

С нея разговаряме за това какво ни прави българи и как образованието оформя чувството ни за принадлежност. Тя е автор на отличената с наградата „Карл Казер“ монография „Българи сме, но не съвсем“ и ще бъде водещ на нов подкаст за наука на Издателство „Аз-буки“.

Разговора води
Венцислав ГЕНКОВ

Гл. ас. д-р Мина Христова е етнолог и изследовател в Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей – БАН. Научните ѝ интереси са в областта на антропологията на границите, националната идентичност, историческата памет, национализма и миграциите. През 2020 г. защитава докторска дисертация, посветена на конструирането на идентичности в граничния регион между България, Сърбия и Северна Македония.

Автор на монографията „Българи сме, но не съвсем. Междинни пространства и хибридни идентичности на Балканите през XXI век“. Носител на наградата „Акад. Иван Евстратиев Гешов“ на БАН (2017), на отличието „Азаря Поликаров“ за научен труд на млад учен (2022) и на международната награда „Карл Казер“ (2023) за изключителни постижения в историко-антропологичните изследвания на Югоизточна Европа. Била е гостуващ изследовател в Института „Макс Планк“ за изследване на религиозното и етническото многообразие в Гьотинген, Германия.

– Д-р Христова, какво ни прави българи?

– Няма бърз отговор. Езикът, историята, паметта и забравата могат да ни правят българи, но нито едно от тях не е достатъчно само по себе си. Идентичността е процес. Тя не е нещо, което, веднъж определено, остава непроменено. Предоговаряме се според времето и контактите ни с другите. Много често осъзнаваме кои сме именно когато срещнем някого различен от нас. Границата между „ние“ и „те“ изпълва със съдържание този въпрос.

– Защо спорим толкова за миналото?

– Миналото дава легитимация. Почти всяка нация търси своя „златен век“, който да обосновава присъствието ѝ на дадена територия и правото ѝ да бъде там. Всеки иска да намери точката в историята, от която да заяви: „Аз съм тук отдавна и имам право“. Трябва обаче да подхождаме с разбиране едни към други. Национализмът няма да реши много от тези проблеми.

– В книгата „Българи сме, но не съвсем“ изследвате и българите в Сърбия. Какво Ви изненада?

– Често за тази общност се говори като за монолитно цяло, но идентичността ѝ е по-сложна. Млади хора ми казваха: „Чувствам се наполовина българин, наполовина сърбин“. Те произхождаха от български семейства, но бяха родени и израснали в Сърбия. Етническата им идентичност беше българска, а гражданската – сръбска. Такива различни пластове могат да съществуват едновременно. Всички принадлежим към множество групи – семейство, училище, общности по интереси. Националната идентичност не е изключение.

– Българите зад граница по различен начин ли преживяват българското?

– Да. При децата, родени в чужбина, българският език често остава в семейството или в неделното училище. Затова идентичността понякога се свързва най-вече с празниците и традициите, а не с всекидневието. В Сърбия хората ми казваха „ние, българите тук, и вие, българите там“. Те осъзнават принадлежността си през различен житейски опит. При историческите български общности в Украйна и Молдова се среща и идеализиран образ на България, съхраняван с поколения. Човек може да изпитва носталгия по страна, която никога не е виждал.

– Какво показва историята за семейството, разделено от границите?

– Срещах различни версии на една история по българо-сръбската граница. Единият брат заминава да учи в Скопие, другият – да работи в Перник, а сестра им остава у дома. След войните и затварянето на границите роднините дълго не се виждат. Когато след години се събират, започват да спорят кой какъв е и чий корен е „най-верният“. А възрастната жена в семейството казва, че това вече не е нейното семейство – хората не могат да се разберат помежду си на собствения си език. Политическите граници променят дори семейните връзки и представите за принадлежност.

– Кой определя какво едно общество помни и какво забравя?

– Първо, държавата – чрез училището, администрацията, паметниците и обществените пространства. Но има процеси, които идват от самите хора. Колективната забрава е възможна след травма или когато дадена част от миналото вече не изглежда значима.

– Защо толкова често чуваме „Едно време беше по-хубаво“?

– Носталгия има във всяко общество. Много често тя не е толкова за конкретен политически режим, колкото за собствената ни младост и за време, което помним като по-безгрижно. В България това усещане се наслагва върху големите обществени промени след комунистическия режим. Несигурността и недоверието към институциите правят миналото да изглежда по-подредено. Така личното време се превръща и в социално – споменът за собствения живот започва да носи оценка за цяла епоха.

– Кога едно дете започва да осъзнава, че е българче?

– Още в семейството, преди да може да назове принадлежността си. Езикът и средата постепенно изграждат усещането му за това кое е. После идва училището. Ърнест Гелнер казва, че нация без масово образование е невъзможна. Образованието дава общия разказ, чрез който децата отговарят на въпроса „Кой си ти?“. Но националната принадлежност не се изчерпва с големите празници. Тя присъства и във всекидневието – в символите, документите, незабележимите практики. Това наричаме „банален национализъм“.

– Може ли училището да възпитава в родолюбие, без да противопоставя народите?

– Абсолютно, макар и да е трудно. Предизвикателството е да преподаваш история, в която присъства образът на националния враг, и едновременно с това да обясниш, че хората, които днес живеят в съседната държава, не са твои врагове. Важно е децата да задават въпроси и да сравняват гледни точки. Например как в Сърбия се разказва за Сръбско-българската война? От другата страна на границата има техни връстници, които учат друг разказ за същото минало.

– Какво можем да научим от историята на собственото си семейство?

– Много. Особено в райони със смесено население или с бежански семейства. В Гоцеделчевско децата трябва да знаят защо предците им са дошли от Гърция и защо някои възрастни не са искали да говорят за преживяното. Семейният разказ помага да разбереш и националната история. Но той изисква деликатност. Сред българите в Сърбия съм срещала и съзнателно решение да не се предава на децата даден национален разказ, защото родителите се страхуват той да не доведе до недоверие към обществото, в което детето расте.

– Интернет и социалните мрежи как променят чувството за принадлежност у младите?

– Интернет разширява хоризонтите им по начин, който предишните поколения не познаваха. Децата могат да изградят общност с връстници от други държави, без изобщо да са се срещали на живо. Това добавя нови пластове към идентичността им. Надявам се, че така може да отслабне и противопоставящата страна на национализма: младите виждат, че споделят много повече, отколкото ги разделя. Важно е също различните етнически общности в България да бъдат видими в образованието и обществения живот, за да могат всички деца да се чувстват част от едно цяло.

– Как един човешки разказ се превръща в научно знание?

– Интервюто не е просто да седнеш и да изслушаш някого. Трябват активно слушане и наблюдение – дали човек се чувства неудобно, дали променя отговора си. След това разговаряш с други хора, откриваш повтарящите се нишки и започваш да виждаш тенденции. Така от личната история стигаш до научното обяснение. Един от най-трудните моменти за младия изследовател е да изучава собственото си общество, без да се превърне нито в негов съдник, нито в апологет.

– Защо е важно учените да говорят и извън академичните среди?

– Защото резултатите от нашата работа трябва да стигат до хората, а не само да ги четем помежду си. Прекарваме много време в архиви, библиотеки, на конференции и понякога започваме да мислим, че обществото няма да ни разбере. Но то може да ни разбере, ако преведем техническия си език на достъпен. Българската наука е качествена и учените ни могат да разговарят с чуждестранните си колеги като равни. Наградата „Карл Казер“ показва, че написаното от мен има значение и извън местния ни контекст.

– Предстои да бъдете водещ на нов подкаст за наука на Издателство „Аз-буки“. Каква ще бъде неговата идея?

– Искаме да отворим науката към хората и да покажем как се стига до знанието. Ще разговаряме с учени не само за отговорите, а и за въпроса „Откъде знаем?“. Той ни кара да проследим стъпките, довели до дадено откритие, и да мислим критично. Хората дори не подозират колко много теми са обект на научно изследване. Искаме да им ги разкажем увлекателно.

– Избрахте и мото – „Съмнявай се отговорно“. Какво означава то?

– Често бъркаме критичното мислене с това да бъдем критични към всичко. Критичността трябва да е информирана. Важно е да умеем да питаме: „Откъде знам това? Кой ми подаде тази информация?“. Науката е начин да задаваме въпроси. Именно това стои зад „Съмнявай се отговорно“.

Видео с целия разговор може да гледате в YouTube канала на Студио „Аз-буки“.